

Ahmet İnel “Türkiye Toplumunun Bunalımı” Kitap Değerlendirmesi

Ahmet İnel "The Crisis of Society in Turkey" Book Review

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YAZAR

Atf/©: Yazar, Ahmet (2020). Ahmet İnel “Türkiye Toplumunun Bunalımı” Kitap Değerlendirmesi, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 1, ss.155-165

Citation/©: Yazar, Ahmet (2020). Ahmet İnel "The Crisis of Society in Turkey" Book Review, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 1, pp.155-165

Notlar/Notes

Orcid:

0000-0003-0350-8080

Ahmet YAZAR

Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi, SBKY Bölümü
ahmet.yazar@erzincan.edu.tr

Makale Türü-Article Type

Book review/Kitap İncelemesi

Geliş Tarihi-Received

06.02.2020

Kabul Tarihi-Accepted

16.05.2020

Sayfa-Pages

155-165

**Yazar herhangi bir çıkar
çatışması belirtmemiştir.**

Öz:

Bu çalışmada Ahmet İnel tarafından yazılmış olan “Türkiye Toplumunun Bunalımı” adlı kitap değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin son döneminden Türkiye Cumhuriyeti'nin 90'lı yıllarına kadar, toplumsal, siyasi ve ekonomik olarak bir buhran halinin var olduğu varsayımı üzerinden, yaşanan değişimler, birbirine eklemli taraflar ve iç dinamikler analiz edilmektedir. Kitapta anlatılan olgular belirli olay örüntüleri bağlamında ve kronolojik bir başlık silsilesi takip edilerek irdelenmektedir. Türkiye'nin kendine özgü koşullarını belirleyen etkenler arasında iç ve dış ekonomi, uluslararası siyaset gibi meseleler oldukça yadsınmış konumdadır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet İnel, Türkiye Toplumunun Bunalımı

Abstract:

In this study, which was written by Ahmet İnel "The Crisis of Society in Turkey" book was evaluated. Of the late Ottoman period, up to the Turkey Republic of 90s, social, political and economic on the assumption that there exists a state of crisis, experienced changes are jointed together actors and internal dynamics are analyzed. The cases described in the book are examined in the context of specific event patterns and following a chronological title sequence. Türkiye'nin kendine özgü koşullarını belirleyen etkenler arasında yer alan iç ve dış ekonomi ile uluslararası siyaset gibi meseleler oldukça yadsınmış konumdadır.

Keywords: Ahmet İnel, The Crisis of Society in Turkey

1. GİRİŞ

Bu kitap Ahmet İnsel'in, Birikim, Toplum ve Bilim, Aktüel gibi dergilerde yayımlanan makaleleri, çeşitli söyleşileri ve gazete yazılarından oluşmaktadır. Bu çalışma kitabın 2020 yılında basılmış olan 4. baskısı üzerinden yapılmıştır ve 325 sayfadır.

Ahmet İnsel'in en çok alıntı yapılan eserlerinden biri olan kitap, asıl olarak yazarın, Türkiye'nin mevcut durumuna ilişkin tarihsel alt yapılar ile düşünerek varsaydığı ve yorumladığı bir buhran halinin analizine yöneliktir. Bilimsel anlamda farklı görüşlerin eleştirisinden ziyade, kendi düşün dünyasının yansımalarını doğrudan bir dille ve siyasi olay örnekleriyle anlatıma yönelmiş olan İnsel, tarihsel gelişimin kronolojik analizine büyük ağırlık vermiştir. Kuramsal tartışmanın ötesinde olay örüntüleriyle desteklediği argümanlarını, siyasi oluşumlar, partiler, devlet kurumları, iktisadi kırılma noktaları ile bunların analizini, Osmanlı İmparatorluğu ile günümüz arasında köprüler kurarak sunmaktadır. Genel olarak liberalizmle muhafazakarlık, gelenekselcilik, demokrasi, devletçilik, laiklik, İslamcılık kesişiminin zaman ve mekan dahilinde ve Türkiye ölçeğinde tetkik edildiği ifade edilebilir.

2. OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDEN 80'Lİ YILLARA UZANAN BİR ANALİZ

Çağımızın toplumsal düşünüş ve yaşayış biçimi olması yönünde kendisini gerçekleştirecek olan demokrasinin önemi, yeni sol ve özgürlükçülüğün içinin doldurulması ile doğru orantılı olarak vurgulanmıştır. Toplumsal tabanın meşruiyet kaynağı olduğu sıklıkla işlenmiştir. Kaynağını buradan almadığı için ve bu yüzden de tıkayıcı rol oynadığını iddia ettiği Cumhuriyet kurumlarının, Devletin resmi ideolojisi Kemalizmin, askeri bürokrasinin, toplumsal bunalımın hem müsebbibi hem de çetrefilleşmesinin sorumlusu olduğunun ifadelerini görmekteyiz.

Yazar siyasetin, sığ ve içi boş politikaların, bu bahsedilen tahakküm sürecinin hem ürünü hem de destekleyicisi olduğunu vurgulayarak demokrasinin bu noktada özgürlükçülüğün sağlam temellerle inşasında büyük rol oynayacağı üzerinde durmaktadır.

Toplumun ise genel olarak edilgen yapısı göze çarpmaktadır. Kendisine sunulan ile yetinme ve daha çoğunu istemektense eldekini kaybetme korkusunun yaşattığı sendromu en aza indirme kaygısı ile razı gelinen tahakkümün boşluklarında gezinme durumu, hem toplumun hem de Batılılaşma sürecindeki Türkiye'nin ortak bunalımıdır.

Yazara göre Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumu algılayış biçimi ve buna paralel yönetim modeli Cumhuriyet ile birlikte bir anlamda varlığını idame ettirmektedir. Bu açıdan "toplumu değiştirmek" başat yönetim zihniyetidir. Devletin, içerisinde barındırdığı çağdaşlaşma güdüsü, Osmanlı'nın son dönemlerinde devletin çağdaşlaşması iken, Cumhuriyet sonrası dönem toplumun çağdaştırılmasına yöneliktir. Çağdaşlaşmanın devlet tekeli haline gelmiş olması, toplumun demokratik ilkelerin oluşumuna temel oluşturacak yapıyı yaratma kabiliyetine set çekmiş ve bunun yerini kimlik bunalımları almıştır (s. 21).

Devlet odaklılık kendisi dışındakileri sıradanlaştırma gayretindedir. Burada yazar çevrenin sıradanlaştırılmasını sosyolojik bir tasnifle desteklemek istemektedir. Şöyle ki; toplumsallık biçimleri, Tönnies'in cemaat ve cemiyet biçimleri şeklinde oluşmaktadır. Birincil ve ikincil ilişkiler ağında, ikincil ilişkilerin somut toplumsallıklar ve soyut toplumsallıklar olarak da ikiye ayrıldığı işlenmektedir. Somut toplumsallıklar dinler, etnikler, tarikatlar şeklinde iken soyut toplumsallık, kendisini "milli devlet" kavramında bulur. Milli devlet, çevrenin cemaat

örüntüsü yapısını çağdaşlaşma idealini benimsemiş cemiyet yapısı içerisinde eritmeyi hedef seçmiştir (s. 27).

Osmanlı'da çeşitlilik kendisini devletin dönüştürmeye çalışmadığı hatta umursamadığı bir yapı arz eder. Çünkü halk da mülke dahildir. Yazarın sıklıkla atıf yaptığı Şerif Mardin (1997: 208), Osmanlı topluluk yapısını "patrimonyal bürokrasi" olarak tanımlamaktadır. "Bürokratik patrimoniyalizm"den öte bu yapı siyasi ictimai bir yapıdır. Osmanlıyı bu anlamda özerk cemaatler mozaigi olarak tanımlayabiliriz (s. 33). Bu noktada din, cemaatler dünyasının yaşam alanıdır. Devletin bekası, dinin de devlet için olmasını gerektirir. Yoksa devletin dini değildir. İslam'ın kalbi tarikatlarda atar. Aynı şekilde devlet adamı da devlet dışında bir anlam ifade etmez. Devletin varlığına izin verdiği her ne ise devlet içindir. Devlet o şey için var değildir ve onun aracısı da değildir. Toplumsallıklar Osmanlı'da birleşir. Aksi takdirde anlam ifade etmezler. Devlet uzaktan denetler. Sivil toplumun varlığı noktası ise burada kendisini bulmaktadır. Yazara göre sivil toplumun oluşum alanları birincil ve ikincil somut toplumsallıklar alanına dahildir. Cemal Bali Akal'a (1995: 40-41) göre ise sivil toplumun, bir ikilemin yani devlet-sivil toplum ikileminin aktörü değil, asıl olarak söylemsel anlamda devletin, sivil toplum içre bir kurum olduğunun altını çizmektedir.

Jakoben tavır Osmanlı'nın son dönemleri ile baskın hale gelmeye başlar. "Halk için halka rağmen" anlayışı TCⁱⁱ devletiyle din işlerine müdahale karakteri de kazanır (s. 42). Yazara göre din de dahil milliyetçi düşünüşü de tekeli altına almak isteyen bir "devlet aklı" karşımıza çıkmaktadır. Burada ayırımına varılması gereken nokta ise resmi din ile halk dini farkıdır. Bu noktada yeni düzenin önündeki engel tam da budur. Çünkü halk dini (İslamı) toplumsal anlamda devletin kurguladığını boşa çıkartacak bambaşka bir toplumsallık düzeyine tekabül etmektedir (s. 43).

Evrensel, yaptırımcı ve ortak yasa çerçevesinde kültürel özerkliği kabul etmeyen devlet, kendisine somut bir hedef belirler (s. 44). Somut ikincil toplumsallıkların kaldırılması ve çağdaşlaşmanın devlet için bir araç haline getirilmesi. Devletin bu dönüştürüş gücü ile değerlerini yitiren toplumun, merkezi otoritenin gücünü pekiştiren değerlerle şekillendirilmesi süreci başlar. Etnik ayrılıklar soyut Türklük çatısı altında ulusun özünü teşkil edecektir. Kültürel ve etnik farklılıkların merkez lehine dönüştürülme süreci İslam'ı ve İslam'ın kurumlarını da kapsamaktadır. Bu nedenle ardı ardına yasalar çıkartılacaktır. Din, kültür ve iktisat, yazara göre "hikmet-i hükümet" tarafından yeniden tanımlanmaktadır. Bu noktada bir kumanda ekonomisi devreye girmektedir. Zaten bu noktada bir araç haline gelen ulusallığa ilişkin her şey kutsallık arz etmeye başlamıştır (s. 47).

Devlet kendisi iktisadi kurmalı ve denetimini sağlamalıdır. Devlete bağımlı bir burjuva yaratılması ve "devlet işçi sınıfı"nın beslenmesi iktisadi denetlemenin getirdiği sorumlulukları bünyesinde barındırır. Çünkü devlet, iktisadi özgürlüğün beraberinde bir müddet sonra siyasi özgürlük talebini de getireceğini bilmektedir (s. 51).

Devletçilik, iktisadi anlamda kendi bekasını sağlamanın yöntemi olarak "iktisadiyat devleti" idealini benimsemiştir. Burada da milli ve gayri milli iktisadi ayrımlar siyasi oluşumların nüvesinde vardır. Devlet destekli "tahsisli burjuvazi" ve devletin işçi sınıfı, iktisadi devlet teşekkülleri eliyle oluşturulmuştur (s. 51).

Ortaylı (2003: 89-90) günümüz Türkiye'sinde burjuva kültürünün gelişemeyişini Osmanlı yönetici sınıfının varsıl yaşamı sınıfsal bir tavra dönüştürmemesi ile ilişkilendirmektedir. İnsel'e göre burjuvazinin toplumsal yapı içindeki konumu onun siyasi ve kültürel egemenliği ile ilişkilidir. Türkiye'de ise burjuvazinin süreklilik gösteren bu tür bir

egemenliğinden söz edilemez (s. 94). Türkiye’de burjuvazinin varlığı yokluğu veya hangi saiklerle varlığını sürdürdüğü bir yana, yazara göre esas olan, toplumsalın devlet üzerinde belirleyici rol oynaması gerektiğidir. Oysaki bu, tam tersine teşekkül ederek ulusu ulus yapanın yine devlet olduğu görüşü egemen hale gelmektedir. Yalnız bu noktada devlet, ulusu model olarak belirlemekte ama onunla içli dışlı olmamaktadır. Çağdaş toplum ise kendisini denetletmekte ve modele uygun şekillendiği ölçüde devlet gözünde meşruluğunu korumaktadır.

İnsel, varsaydığı cenderenin açılabilmesi için dolaylı tavsiyelerde ve tespitlerde de bulunmaktadır. Örneğin materyalizm ve standart sol söylemin, düşünüş ile gerçeklik arasındaki bağı kavrayamaması bu noktada önemlidir. Eleştirisi yeterli olmamakla birlikte liberal söylemin, konjonktürel durumların icaplarına göre hareket edişine dikkati çekmektedir. Genel anlamda söylem ile pratiğin işlevsel farklılıklarının göze çarptığı bir konumdan bahsedilmektedir. Bu noktada liberal kavramı, toplum içinde bireyi üstün tutan ve akılla donanmış özgür bireyin üzerinde başka bir irade tanımayan yaklaşımı temsil eder. Bu yaklaşım, bireyin özgürlüğünün güvencesi olarak mülkiyeti tanır. Muhafazakarlık ise, modernliğe tepki hareketidir. Bu bağlamda, muhafazakarlık da aynı zamanda modernliktir. Çünkü modernle eşzamanlıdır. Muhafazakarlık, geleneği yeniden kurmak istediğinde ise laiklik ile eş zamanlı hale gelmektedir. O halde muhafazakarlık yeni muhafazakarlık olarak adlandırılabilir. Kısaca karşıtlıkların bir aradalığı aynı zamanda daha güçlü bir ittifaka doğru ilerlemektedir. İnsel’e göre dönüşüm, çözüme dönük evrimleşmektedir (s. 64-66).

Osmanlı’da liberalizmin, Tanzimat’ın otoriter bir tavırla uygulanmasına tepki şeklinde ortaya çıktığını görmekteyiz. Tepeden inme reformun amacı liberalleşmeyle zıttır. Oysaki yeni Osmanlıların liberalizmi, İslamcılıkla laiklik, ulusçulukla Osmanlılık arasında bocalar (s. 67). Aslında burada önemli olan husus toplumsal meşruiyetin sağlanabilmesi kaygısıdır. Bu yüzden liberaller gibi fazla sivrilikler yerine var olan durumdan payeler çıkartabilme umudu yeni Osmanlılarda yansımaları bulmaktadır. İslamcılık ise, Batıcılığa ve liberalizme tepki halindedir ancak tamamen dışlayıcı bir pozisyonda da değildir (s. 71-72).

1878’den 1980’e kadar kesintiler silsilesi halinde yaşananlar, liberal-muhafazakar olarak kendisini tanımlayan iktidarların kendilerini gerçekleştirme güçlerini kırmaya yöneliktir. Hâlbuki yenilik için kırılan tarih, yeniliği bile tekeline almış bir devletle karşı karşıyadır.

1946–50 yılları arasında yaşananlar ise, toplumun çağdaşlığa yönelik dışı açılma potansiyelini tetikler biçimindedir. Demokrat Parti (DP) iktidarı ve siyasi argümanlar, millet odaklı, liberal, gelişme yolunda himayeci karakterler taşımaktadır. Şerif Mardin, bu konuda muhalefet kimliğinin kurumsallaşmasını gündeme getirmektedir. Zira muhalefetin kendisine taraftar toplamasında, özellikle DP’nin toplum nezdinde muhalefet partisi olmaması, asırlardır kırsal alanların rüyalarını teşkil eden, bürokrasinin ve büyük geleneğin temsilcilerine karşı verilen mücadelenin motor gücünü oluşturacak ideal bir yönetimin canlı bir örneği olması bunda büyük rol oynamaktadır (Mardin, 2000: 190). On yıllık Demokrat Parti deneyimi, malum olduğu gibi, bir asırdır terk edilmiş olan, mülkün sahibinin sadrazamı siyaseten katletmesi hukukunu yeniden gündeme getirerek sona erer (s. 87).

Liberalizmin toplumla iletişim kurma, bunu mümkün kılacak etmenler ve tabakalar arasında kendisiyle geçişgenliğini kolaylaştırma çabası, ilk olarak laikliğin devletin tanımlama alanından çıkarılması ile görünür hale gelmektedir. Çünkü toplum üzerinde din ile tahakküm sağlayan devlet, laikliğin ancak kendisi sayesinde gerçekleşeceği savıyla hareket etmektedir.

Yani din, devletin elinden gitmemelidir. Oysa liberalizm, cemaatler bağlamında dinin yaşanması sayesinde laikliğin ve bir anlamda da sekularizmin gerçekleşebileceğini söylemektedir. Bu noktada toplum nerede durmakta sorusuna ise İnsel, toplumsal tahayyülün yeniliğe oldukça açık olduğunu, fakat benliğini devlete karşı korumak kaygısı ile dünyasını sınırladığını vurgulamaktadır. Bu ise beraberinde devletin icraat alanlarında onun istediği gibi yapmak, icraat alanları dışında bir iç toplum yaratarak toplumsal yaşam pratikleri ile buluşmak gayretini getirir (s. 95).

Yeni sol, 1970'lerde devlet ile bağıni kopartmaya başlar. Kendisini devlet dışında şekillendirdiği oranda toplumsal tahayyülde anlamlı hale gelir. Yeni solun karşı olduğu şey var olan devletçi gelenek ve onun ideolojik söyleminin farklı cepheleridir. Yoksa kendisi de içinde çelişkiler yaşayan ve hatta devletçi geleneğin sahip olduğu nüveleri bünyesinde barındıran düşün dünyasına sahiptir (s. 97-98).

Devlet kendisini toplum nezdinde bir konsensüs sağlayıcı olarak görmek istemektedir. Ama bu konsensüs çoğu zaman cebren sağlanmaktadır. Bütün bunların kırılmasının yegane yolu tartışmaya açmakta yatmaktadır. Bu tartışma yazara göre cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik üzerine olursa devletin toplumsal tahayyüle set çekmesi engellenebilecektir. Öte yandan bu üç temel siyasi argümanın toplumun büyük kesimi tarafından kabul görüyor olması İnsel'e göre pasif bir onaydır ve bu üç büyük argümanın yine kendisinden kaynaklanmaktadır. Oysaki bu sacayağının altındaki toplumsal boşluk göz ardı edilmemelidir (s. 105-108).

Yazara göre, milliyetçilik kelimesi Kemalist ideolojinin anladığı ve uygulamaya çalıştığı şekliyle kaldığında TC vatandaşı herkes Türk'tür ve uygulamada Müslümanlık kıstası üzerine oturur. Yani vatandaşlık TC ile Müslümanlığın resmi ifadesi ve bireysel gerçekleşiş biçimidir. Hâlbuki milliyetçilik gerçek ve evrensel anlamıyla toplum tarafından algılandığında TC'nin acz içine düşmesi kaçınılmazdır. Kemalist ideoloji bu noktada topyekun biçimlendirici ve aynı zamanda dolaylı yoldan ırk ve din ayrımı da yapmaktadır. Bu, toplumsal kaynaşmanın önündeki en büyük engeldir. Devlet bu durumdan beslenmektedir. Yani çözüm üretmez kısır döngülerin yeniden ve tekrar tekrar devlete ihtiyaç duymaları sağlanmaktadır (s. 109-112).

Hukuki planda laiklik, dinle devlet işlerinin ayrılmasıdır. Bu ayırım, dini veya inançları nedeniyle bir kimsenin veya bir grubun devletle ilişkilerinde ayırma maruz kalmayacağını, kimsenin inanmadığı yönde davranmaya mecbur edilemeyeceğini garanti eder (s. 112). 19. yüzyıl Osmanlı mülki idaresi ve orduda görülen modernleşme, bu laik niteliğe yakındır. Asıl olarak Osmanlı reformcuları din adamları ve dini kurumlarla savaştılar. Ulemanın ve medreselerin dışında laik eğitimi örgütleyip laik bir bürokrasi yetiştirdiler (Ortaylı, 2003: 186). Oysa İnsel'e göre devlet, öteden beri tüm din pratiklerini denetleme gayretindedir. Kendi yaptığı laiklik tanımını bunu icap ettirmektedir (s. 112). En çarpıcı örnek ise, İslam Devletleri Konferansına TC, laik İslam devleti olarak katılmaktadır. Yazar, laiklik bağlamında din devlet ilişkisi ve İslami çevrelerin pozisyonuyla ilgili görüşlerini Başgil'in (1985) realist İslamcı görüşü ve Berkes'in (1984) devletin dini devletleştirmesi ile ilgili argümanları üzerinden açıklamaktadır.

Laiklik, devlet tarafından işine geldiği biçimde yorumlanıp uygulanmaktadır. Hatta yazara göre bu durum, "halifesi TC devleti olan bir milli ve resmi İslam dini" oluşturulması çabası olarak adlandırılabilir (s. 133). Siyasal İslami hareketlere karşı özgürlükçüler, geleneksel Kemalist "laik" devlet müdahalelerinin içerik ve biçimini reddetmelidirler (s. 134).

Çünkü aslında Atatürkçü-devletçi kesim ile İslami akımlar toplumu “kaynaşmış bir kütle” olarak görüp siyasi meşruiyeti toplumdan da ötede başka bir aşamadan almaktadırlar (s. 125). Bu noktada yazar aslında laiklikle ilgili bir anlam bulanıklığının var olduğunu öngörerek örneklerle laikliğin anlamını berraklaştırmaya ve olması gerekenin ne olduğuna yönelik bir argümana ulaşmaya çalışmaktadır denilebilir.

Kitap içerisinde birçok kez vurgulanan husus, Kemalist doktrin savının, otoriter, tepeden inme, yasaklayıcı ve devleti savunmayı her şeyden üstün tutan siyasal çözümlerden başka hiçbirine üstünlük tanımayan bir yapıda olduğudur. Yazara göre Mustafa Kemal, milli bir din kurmaktadır (s. 118). Böylece devletin din üzerindeki denetimi artacaktır. Diyanet işleri ve din dersleri bunun en somut örnekleridir. Önemli olan laik olmadığını ve hatta Atatürkçü olmadığını rahat söyleyebilmektir. Bu noktada ne kadar laik ne kadar eleştirel aklın ürünü bir devletten bahsediyoruz ortaya çıkacaktır (s. 122). Bununla bağlantılı olarak yazar gördüğü sorunlara gerekli çözüm önerileri de sunmaktadır. Özellikle “ne dine düşman ne de dinin bekçisi” (s. 126) olacak laik bir devlet için bazı prensiplerin önemini vurgular. Buna göre;

- “Tüm dini kurumların devlet kurumu statüsünden çıkartılması.
- Ceza Kanunu’nun değiştirilmesi. (Kitap 1990 tarihinde kaleme alındığı için Ceza Kanunu’nun 141., 142. ve 163. maddelerine itiraz vardır.)
- TC vatandaşlarının dinlerinin nüfus kayıtlarından silinmesi.
- Okullardan din dersi, devrim ilkeleri gibi derslerin kaldırılması.
- Doğum, cenaze, evlilik vs. gibi kamu hizmetleri için belediyelerin, dini kuruluşlardan ayrı olarak, laik hizmet sunmaları veya bu konulardaki dini kurum tekelinin kaldırılması.
- Kişilerin kılık, kıyafet, saç ve sakallarının kanun, kararname ve yönetmeliklerle düzenlenmesinin yasaklanması.
- Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun değiştirilmesi.
- Kamu hizmeti veren binalardan ibadet yerlerinin kaldırılması. Buna karşılık hizmetin normal seyrini bozmayacak makul ölçülerde, kamu hizmeti personelinin dini ibadetini gereğinde iş saatleri arasında yapabilmemesinin düzenlenmesi.
- En başta askerlik kurumu olmak üzere, tüm kamu kuruluşlarında, TC vatandaşları arasında dinleri, düşünceleri veya ırkları nedeniyle ayırım güden tüm hukuki mevzuatın lağvedilmesi ve bu tür uygulamaların yasaklanması” (s. 125-126).

Solun bu noktada yapması gereken şey, milliyetçilik ve laiklik üzerinden fikir ve vicdan özgürlüğünü ortadan kaldıran “Atatürk devrim ve ilkelerinin gece bekçilerinin” tavırlarına sırt çevirmek olmalıdır (s. 128).

Türkiye’de İslam’ın konumuna da meşruiyet bakımından tekrar bakılmalıdır. “Genel olarak inanç ve düşünce özgürlüğünün güvencesi salt devlet olmaktan çıkmalı, bu güvencenin esas temelini toplumsal meşruiyet oluşturmalıdır” (s. 135).

Yazar, yer yer çözüm önerilerini yeni sol ve özgürlükçülere hitaben dile getirmektedir. “Devletin toplum üzerindeki hükümler konumuna karşı cephe açmalıdırlar.” Oysaki Kemalist çevreler kendi yarattıkları sorunları toplum içinde mücadeleden kaçınarak devlet katında çözüme uğraşındadırlar (s. 136-138).

Çoğul toplum anlayışı, birlikte yaşam ideali aslında devletin topluma sunduğundan tamamen kopuşla sağlanır. Ramazan'da içki içmek veya laik olmamak gibi muhalif duruşlar yazara göre tam anlamıyla demokratik prensiplerin kabulü ile mümkündür (s. 140).

Sayılan çelişkiler silsilesi, Cumhuriyet'in dayanaklarından birini teşkil eden halkçılığın önyargılı kabullerinin ürünüdür. Aynı şekilde halkçılığın içerisinde barındırdığı demokrasi, özgürlükçülük, çoğulcu yönetim anlayışı ve siyasanın halk tarafından teşekkülü ideallerinin hangi düzeyde kavrandığının da göstergesidir (Bkz. Kili, 2003).

Laikliğin Kemalist tanımlamasının dışında demokratik bir zemine oturtulmuş laikliğin ortak kabulü gereklidir (s. 140). Diyanet işlerinin lağvedilmesi, dinin ait olduğu cemaatler dünyasına indirgenmesi ve din derslerinin ilköğretimden sonra eğitim-öğretimin serbestleştiği bir eğitim sisteminde yer alması gerektiği yazar tarafından sıklıkla vurgulanmaktadır. Zaten toplum, bilinçli dindar olmaktan ziyade, hayatlarını sivil ritüeller üzerine inşa etmiş durumdadır (s. 142-145).

Bu koşullar altında özgürlükçü görüş sahipleri öncelikle bu despotik ve çarpıtılmış laiklik taraftarlarının yanında yer alarak İslami harekete karşı dururlarsa büyük bir hata işlemiş olurlar, ikincisi özgürlükçü akım önce kendini özgürleştirmeli, Kemalist laiklikle bağlarını keserek muhafazakar görüşe karşı toplum içinde mücadele sürdürmelidirler (s. 140-151).

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin siyasal-toplumsal alanda işgal ettiği özel konum Kemalist ideolojinin muhafazasına odaklanmış durumdadır. Buna karşın askeri kuruma karşı çıkabilmiş sivil güçler, yazara göre sivil fakat demokrat olamadıkları için karşı duruşlarını neticeye erdirememektedirler (s. 152-154). DP iktidarı ve sivil diktatörlüğün meydana gelişi bu noktada anlamlıdır. İktisadi açıdan devletçi, fakat siyasi anlamda liberal-muhafazakar bakış açılarıyla aslında Osmanlıdan günümüze tarihi gelişimin aynasıdır. Askeri güçle yaşadığı mücadeleyi toplum katına mal etmekten kaçınan ve bunu devlet katında çözmek isteyen DP sivildir ama demokrat değildir. Demokrat olsaydı siyasal hakları avama tanırdı. Nihayetinde devlet aklının devamı için DP iktidarının da sonu gelmiştir. Yazara göre bu durum bizi, düzen içinde demokrasinin tamirinin mümkün olmadığı bir noktaya sürüklemiştir (s. 154-162).

Sosyalist hareket ise bu bahsedilenlerin arasında demokrasiyi özünde vazgeçilebilir bir araç hatta bir yük olarak görmeyen sancılarını yaşamaktadır. Bundan dolayı da devletin hışmına uğradıkça mağduriyetlerinin toplumdaki destek bulması ümidini taşımaktan başka bir duruş ortaya koyamamaktadırlar. Bu durum TSK ile karşı karşıya gelen her kesim için aynı şekilde uyarlanabilir. TSK'nın karşısında tutarlı argümanlarıyla direnecek bir sivil siyasal güç oluşmamıştır (s. 158).

Yazar, Nurşen Mazıcı'nın *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri*ⁱⁱⁱ adlı çalışmasından alıntılar yaparak, ordunun tahakküm tesis etme çabalarının sağlamlarını yapma gayreti içerisinde girmektedir. İnsel, ordunun yasama, yürütme ve yargı da dahil tüm yetkileri kendi bünyesinde toplama gayretinde olduğunu iddia etmektedir (s. 170-171).

Toplum bütün bu olan biten içerisinde edilgen bir konumda ve beynini uyuşturarak ağrısını dindirmeye çalışmaktadır. Bunalmış ve bir yandan da sağlıklı karar verme imkânı bulamadan bu çalkantılardan kurtulmanın çarelerini aramaya çalışmaktadır. Ancak siyasi düşünüşten uzaklaşmış durumda olunması toplum için içinden çıkılmaz bir kısır döngü yaratmaktadır. Rejim, sürekli bir olağanüstü hal yaratarak toplumun zihnini toparlamasını engellemektedir. Çözüm ise siyasi düşünüşü, ordudan ve Kemalizm'den arındırmaktır.

Demokrasi, bu katmerli bunalımın aşılması için sahip olunması gereken bakış açılarını bizlere sunmaktadır (s. 174-179).

1925, 1926, 1934..., 1960, 1970-71 ve 1977-80 örnekleri, devleti tekeline alma ve bu durumu sürdürme gayreti içinde olan güçlerin olağanüstü hal yaratarak yerine reform empoze etme yönteminin görüngüleridir. 1980’lerde de ordu önder konumunu pekiştirme stratejisini sürdürmüştür (s. 182). Heper’in (1985: 130) tespiti ise, 1980 sonrası askeri rejim, öncekilerden farklı olarak transendentalist devletçi gelenekle entrümantalist yapıyı bir araya getirerek ikili (ılımlı) bir sistem oluşturmaya çalıştığı yönündedir.

Devletçilik ve devletin bekası meselesinde siyasi, iktisadi ve kültürel açıdan ele aldığı içeriği iktisadi devletçilik ve liberal devletçilik olarak adlandırdığı biçimlerle doldurmaktadır. Devletçiliği yine devletin korumakta olduğunu ve yine kendi arzuladığı topluma kavuşmak için uyguladığı bir müdahaleler bütünü olduğunu vurgulayan İnsel’e göre devlet nasıl kendi tahsisli burjuvazisini yaratıyorsa iktisadi devlet teşekkülleri eliyle kendi işçi sınıfını yaratmakta hatta bunu ülke sathına yaygın bir şekilde taşrada da yapabilmektedir. Böylelikle hem işletmeler hem de vatandaşlar millileştirilmiştir (s. 187-199).

Demokrasi faslında yazar, 20. yüzyıl sonunda demokrasinin, ülke yönetimlerine hâkim dinlerin ve tarihi dinamiği insan ötesi bir boyuttan değerlendirdiğini düşündüğü Marksizm’in yerini almaya hazırlandığını iddia etmektedir (s. 213). Demokrasi; en dar anlamıyla bir seçim sistemi, kabul edilen en geniş anlamıyla da, siyasal kararların oluşturulması sürecini ve siyasal güçle bireylerin ilişkilerini ilgilendiren bir toplumsal örgütlenme tekniği olmaktan öteye gidememiştir. Demokrasinin, genel bir toplum ve yaşam felsefesi olduğu hep arka planda bırakılmıştır (s. 216). Yazar’a göre demokraside amaç ne sadece iktisadi kalkınmadır ne de tek başına birey özgürlüğüdür. Amaç, iktisadi kalkınmanın, birey özgürlüğünün vb. toplumun kabul ettiği, benimsediği prensipler içinde gerçekleşmesidir. Tersine bir deyişle, demokrasinin amacı toplumu topluma rağmen kalkındırmak, mutlu kılmak, özgürleştirmek olamaz (s. 219).

Türkiye’nin demokrasi pratiği, ya araçsallaşmış bir demokrasi ya da sığ ve asgari demokrasi anlayışı yüzünden gerçek amacının dışında, rejimin selametine hizmet eder biçime bürünmüştür (s. 224). Bilhassa partilerin, İnsel’in kullandığı kavramla “lejitimist”^{iv} olduğu ifade edilebilir (s. 173).

Demokrasi asıl olarak kendisine karşı olanların da söz sahibi olabildikleri bir düzeni icap ettirir. Yani demokrasi, kendisinin de reddini içinde barındırabilen, açık bir toplumsal örgütlenmedir. Örneğin yazarın belirttiği üzere Almanya’da, Nazi propagandasını yasaklamak anti-demokratik bir harekettir (s. 229).

Demokratik düzen içerisinde toplumsal pratikleri gerçekleştirebilmek ve kurumsal uygulamalar için zemin hazırlayabilmenin yolu eşit olmaktan değil denk olmaktan geçmelidir. Eşit olmak ister istemez beraberinde benzerliği de getirir. Bu ise istenen bir şey değil ve hatta birkaç sınırlanmış kandırmacaya alt yapı oluşturmak demektir. Denklik ise, farklı farklı insanların varlık biçimlerinin eşit değerinde olması anlamına gelir. Eşitlik, demokrasinin olsa olsa aracı olabilir (s. 226-228).

Demokrasi, kendisine karşı fikirleri olanları bünyesinde barındırıcaksa, “kendi seçmediği bir alanda, kendisi dışında ve kendisine rağmen ortaya çıkan bir kaba kuvvet anlayışına karşı da mücadele edecektir” (s. 231). Demokrasi hareketinin kendisini gerçekleştirebilmesi ve kendisiyle çelişmemesi için, mücadeleyi kazandığında iktidarını derhal toplumun onayına sunmak durumundadır (s. 233).

Demokrasi prensiplerle donatılmış bir şekilde tutarlı bir bütünsellik içinde ele alınmazsa, ilerleme, toplumsal güçler, parti çıkarı, devlet çıkarı, millet veya din adına vb. gerekçelere ait baskı ve zor yöntemleri kendilerini demokrasi içinde meşru kılabilirler (s. 234). Demokrasinin uygulama alanındaki bekası, sivil toplumun direnci, değiştirme kuvveti ve muhafaza kudretiyle eş değerdir. Devlet iradesiyle sivil olunamaz, demokrat da olunamaz, demokrasi de oluşturulamaz. Demokrasi prensibi, siyasal ve iktisadi olduğu gibi, kültürel olarak da toplum üyeleri tarafından benimsenip, toplumun örgütlenmesinde yönlendirici prensip olduğu ölçüde başarıya ulaşabilir. Bu nedenle demokrasi, mücadelesini toplum içinde verir. Toplum bu mücadele ile birlikte sivil toplum olur (s. 257).

Yazarın sözü edilen konularla ilgili 2 söyleşi ve kısa birkaç yazısıyla tamamlanan kitabın son kısımlarında 80'li yıllarda, o dönem kentleşme ve Özal politikalarının Türk toplum yapısına ve bürokratik geleneğine etkileri üzerinde yoğunlaşan analizler, iktisadi bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

3. SONUÇ

Ahmet İnel'in tarihsel, siyasal ve ekonomik bağlamda bunalım olarak analiz ettiği olay ve olgular, Türkiye'de farklı katmanlarda yaşanan çatışmalar ve uzlaşmalar, büyük oranda İnel'e göre siyasetin dili ve devletin daimi bir hegemonya tesisi üzerinden şekillenmektedir.

Türkiye'de devlet, kurumlar, normlar ve toplum üzerine düşünüşün arka planını tarihsel bir süzgece tabi tutarak hatırlamak adına önemli bir çalışma olarak kabul edilebilir. Kitabın isminin "Türkiye toplumunun bunalımı" olmasına karşın doğrudan sosyolojik bir analizden çok tarihsel olaylar bağlamında devlet, iktidar, siyasal partiler, laiklik, milliyetçilik gibi konular üzerinde durulduğu, bunların topluma dayatılan, toplumsal yaşamı değiştiren çelişkiler olarak görüldüğü ve anlaşılabilirliği için projeksiyonun ağırlıklı olarak devlete tutulduğu görülmektedir. Kitapta, ayrıca küresel etkileşimler ve uluslararası stratejik ilişkiler oldukça yadsınmış durumdadır.

Aslında tüm eserin bir gayesi varsa onun da, sosyalizme bu buhranlı gel-gitler içerisinde bir çıkış yolu arayışı olarak ifade edilebilir. Aslında yazar bunu Sosyalist Hareketin İniyatifsizliği, Sosyalist Olduğum İçin Anti Kemalistim gibi başlıklarda belirgin biçimde ortaya koymaktadır. Zira sosyalizm yeterince ekonomi tartışmıştır ve Ahmet İnel konunun sosyalistler açısından buraya hapsolmasını istememektedir. Bunu kitap boyunca ekonomi meselesine nispeten fazla girmemesinden de anlayabiliriz. Ayrıca geleneksel sosyalist hareketlerin içine düştüğü yanılsamaların, saplantıların ancak eşitlikçi, özgürlükçü, çoğul demokratik bir kavrayışla ve topluma içkin biçimde giderilebileceğinin fark edilmesini talep etmektedir. Bunun için de o tarihlerde çokça üzerinde durulmayan demografi ve kent meselesine girilmiş olması da yine sosyalist hareketlere yönelik üzerinde düşünülecek yeni bir mecra ve mücadele alanı tavsiyesi olarak değerlendirilebilir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AKAL, C. B. (1995). *Sivil Toplumun Tanrısı*. İstanbul: Engin Yayıncılık.
- BAŞGİL, A. F. (1985). *Din ve Laiklik*. İstanbul: Yağmur Yayınlar.
- BERKES, N. (1984). *Teokrasi ve Laiklik*. İstanbul: Adam Yayınları.
- HEPER, M. (1985) *The State Tradition in Turkey*, Beverly: The Eothen Press.
- İNSEL, A. (2002). *Türkiye Toplumunun Bunalımı*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- KİLİ, S. (2003). *Türk Devrim Tarihi*. İstanbul: Kültür Yayınları.
- MARDİN, Ş. (1997). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- MARDİN, Ş. (2000). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ORTAYLI, İ. (2003). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

In this study, which was written by Ahmet İnel "The Crisis of Society in Turkey" book was evaluated. Of the late Ottoman period, up to the Turkey Republic of 90s, social, political and economic on the assumption that there exists a state of crisis, experienced changes are jointed together actors and internal dynamics are analyzed.

This book consists of articles published by Ahmet İnel in various magazines and newspapers. There are no main sections in the study. Many articles complement each other piece by piece. A historical flow has been adopted to form a whole.

According to the author, the Republic creates a social imagination towards westernism. We can analyze the power and dimensions of changing and transforming the conditions of the republic from the perspective of the author.

The cases described in the book are examined in the context of specific event patterns and following a chronological title sequence. A critical approach has been adopted through nationalism and statism. Factors that determine the conditions of Turkey's own global and external influences seem quite been denied.

ⁱ Kitabın Google Scholar'da yer alan atıf sayısı için Bkz.

<https://scholar.google.com.tr/citations?user=WiC0myEAAAAJ&hl=tr>

ⁱⁱ Kitapta Türkiye Cumhuriyeti, TC olarak kısaltılmış şekilde kullanılmış olup bu çalışmada da aslına sadık kalınarak kullanılmıştır.

ⁱⁱⁱ Gür Yayınları, 1989.

^{iv} Lejitimizm: İktidarın bir hanedana, bir kuruma ait olduğunu peşinen kabul edip, bu hanedanın lütfuyla kendisine imkan, koltuk ve şeref bağlanmasını beklemenin adı lejitimizmdir.